

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА III.

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНА СРП.
КР. АКАДЕМИЈЕ: арх. НИЋИФОРА ДУЧИЋА и Д-ра. ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА.

БЕОГРАД, 1922—1923.

Jedna zanimljiva sintaktička pojava u ravnogorskom¹ narječju.

Pored glagola *dāt* (štokav. *dati*, lat. *dare*) s prezentom: *dām, dāš, dā, dāma, dāšte, dāja* nalazi se u ravnogorskom narječju još jedan glagol **dāt*, koji se javlja samo u prezentu. Taj se prezent oblikom ništa ne razlikuje od prezenta navedenoga glagola *dāt* (= *dare*), samo mu je akcenat drugačiji, a glasi ovako: *dām, dāš, dā, dāma, dāšte, dāja*.

Što se značenja tiče, zanimljivo je, da navedeni prezent *dām, dāš* . . i t. d. može da znači (upravo da zamjenjuje) *svaku radnju* glagolsku, koja treba da je i govorniku i slušaocima svakako bilo na koji način poznata već onda, kad hoće da upotrijebe koji od gore navedenih prezentskih oblika: *dām, dāš* . . i t. d. Ili drugim riječima: *dām* znači upravo: „ja vršim jednu poznatu radnju“ — *dāš*: „ti vršiš jednu poznatu radnju“ i t. d. O čem se upravo radi, neka razjasni ovo nekoliko primjera:

a) Djevojke prolaze naveče selom i pjevaju (*papèvaja*) novu, lijepu pjesmu. Ljudi sjede pred kućom na pragu i odmaraju se (*pačivaja*). Čuvši pjesmu djevojačku dive se i vele: *Lepô dāja* (znači: „lijepo vrše tu radnju“ — „lijepo to čine“ t. j. lijepo pjevaju).

¹ *Ravna Gora* je veliko i zdravo mjesto u *Gorskom kotaru* udaljeno od *Delnica* otprilike 17 kilometara. *Ravnogorci* govore zanimljivim kajkavskim narječjem, kojemu je glasove i oblike obradio *R. Strohal* u knjizi: *Osobine današnjega ravnogorskoga narječja* (Preštampano iz 162. knjige „*Rada*“ Jugoslavenske akademije). U Zagrebu 1905. Nije doduše ovdje mjesto da govorim o knjizi *Strohalovoj*, ali držim, da mi je kao rođenom Ravnogorcu dužnost, da u interesu nauke upozorim, da knjigu *Strohalovu*, i ako je s mnogo truda i ljubavi obrađena, valja ipak s velikim oprezom upotrebljavati, i to stoga, jer je u njoj mnogo toga zabilježeno, što nikako ne stoji. Tako je na pr. skcenat, ta najglavnija osobina svakoga narječja, često i često posve krivo zabilježen. Hoteći svagdje prikazati čitavu paradigmu često je zabilježio *Strohal* i u deklinaciji i u konjugaciji dosta takvih oblika, kojih u živom govoru nigda nijesam čuo. No najglavnija je pogriješka *Strohalova* ta, što je u knjizi svojoj, i ako je u uvodu dobro primijetio, da su u Ravnoj Gori upravo dva narječja: jedno u t. z. *Starom*, a drugo u t. z. *Novom varošu*, obrađujući upravo narječje *Staroga varoša* veoma često upleo u rad svoj oblike, koji se javljaju samo u *Novom varošu* (na pr. prezenti na -n: pleten i t. d.), pa je na taj način pomiješao oba ravnogorska narječja, koja se međusobno razlikuju onako, kako se razlikuju narječja dvaju posve različitih mjesta.

Prezentom *dāja* zamjenjuje se dakle ovdje prezent *papèuvaja*. Ali oblik *dāja* ne znači upravo *papèuvaja*, jer on može — kako je rečeno — da znači svaku radnju, nego se njime u našem slučaju izriče samo to, da se neka poznata radnja vrši u 3. licu pl. prezenta. Koja je pak to radnja, što je zamjenjuje ovdje prezent *dāja*, jasno se razabire iz gore prikazane situacije, gdje ljudi, što sjede pred kućom na pragu, tek onda izriču rečenicu *lepò dāja*, pošto su čuli lijepu pjesmu djevojačku.

b) Otac i sin kose livadu. Sin, koga je otac tek nedavno počeo da uvodi u taj posao, ne kosi (*ne kasl*) još uvijek, kako valja. Otac promatra posao njegov pa mu veli: „*Ne dāš dābər*“ (znači: „ne vršiš dobro tu radnju“ — „ne činiš to dobro“ t. j. ne kosiš dobro).

Prezentom *ne dāš* zamijenjen je dakle ovdje prezent *ne kaslš*. Ali oblik *ne dāš* ne znači upravo *ne kaslš*, jer on može da znači svaku radnju, već se njime izriče samo to, da se poznata neka radnja vrši u 2. licu sing. prezenta. Da se pak ovdje oblikom *ne dāš* aludira upravo na radnju „kositi“, jasno se razabire iz gore prikazane situacije, gdje otac rečenu radnju promatra, a sin je vrši.

c) Selom prolazi besposlena baba „tèta Marija“, koja prolazeći običava svakomu i svaćemu da prigovara i zanovijeta. Idući poljem opazi marljivu seljakinju „tètu Jùlu“, gdje prostire požeti lan, da se suši (*pagrìna lān*)¹. Babi zanovjetalici nije posao „tete Jule“ po volji, pa joj prigovori sad ovo, sad ono, a „teta Jula“ razljućena odvrati joj: „*Jēš dām, kùkər vēm. Pakāž, kāk dāš tī*“ [znači: ja vršim tu radnju (ja to činim), kako znam. Pokaži, kako vršiš tu radnju (kako to činiš) ti].

Prezenti *dām* i *dāš* izriču dakle u navedenom primjeru, da se neka govorniku i slušaocu otprije poznata radnja vrši u 1. i 2. licu sing. t. j. oni zamjenjuju ovdje prezente „*pagrìnam*“ i „*pagrìnaš*“.

Iz navedenih se triju primjera jasno razabire, da se prezent *dām*, *dāš* i t. d. upotrebljava samo za označivanje poznate neke radnje, pa se po tom, kako on prema onom, što je gore rečeno, znači upravo: „ja činim to“; „ti činiš to“ i t. d., podudara funkcija njegova u neku ruku s funkcijom demonstrativnoga pronomena *taj*, *ta*, *to*. Razlika je samo u tom, što rečeni pronomen zamjenjuje prije spomenuti dakle *otprije poznati nomen* (lice ili stvar), dok glagol *dām*, *dāš* i t. d. zamjenjuje otprije poznatu radnju.

¹ Štokavskom imperfektivnom glagolu *pròstirati*, *rēm* odgovara u ravnogorskom narječju glagol *pagrìnat*, *pagrìnam*, a štokavskom perfektivnom glagolu *pròstrijeti*, *pròstrēm* odgovara ravnogorski glagol *pagrìnb̃t*, *pagrìnem*.

Pronomina dobila su ime svoje po tom, što zamjenjuju *nomina*; u ravnogorskom narječju vidimo eto kod glagola *dām, dāš* i t. d. osamljen, ali zanimljiv pokušaj, da bi se stvorile i takve riječi, koje bi zamjenjivale glagole (*proverba*).

Upoznali smo porabu i značenje glagola *dām, dāš* i t. d., pa nastaje zanimljivo pitanje, što je upravo pomenuti glagol po obliku svojem i na koji je način došao do onoga značenja, što smo ga gore vidjeli.

Što se tiče formalne strane našega glagola, lako bi tko pomislio, da je rečeni glagol identičan s prezentom glagola *dāt* (= *dare*), s kojim se, kako vidjesmo, u obliku posve podudara, a razlika u akcentu, da je sekundarna t. j. da je nastala tek onda, kad se pomenuti glagol u značenju rastavio u dva glagola. Ali takvu se mišljenju protivi u jednu ruku to, što je od perfektivnoga značenja glagola *dāt* (= *dare*) s prezentom *dām, dāš* i t. d. nemoguće izvesti imperfektivno značenje *dām* = ja činim *to* (ja vršim *tu* radnju), a u drugu ruku pomenutom mišljenju slabo ide u prilog i to, što se glagol *dām, dāš* i t. d. javlja, kako vidjesmo, *samo* u prezentu, dok glagol *dāt* (= *dare*) imade sve oblike, od kojih bi bez sumnje uz prezent barem još perfekt i futur došli u porabu, kad bi glagol *dām, dāš* i t. d. bio identičan s glagolom *dāt* (= *dare*).

Glagol *dām, dāš* i t. d. ne može po tom da bude indentičan s prezentom glagola *dāt* (= *dare*), pa valja da mu postanje drugdje tražimo.

Osim u gore navedenom slučaju pod a), b) i c) upotrebljava se glagol *dām, dāš* i t. d. sa značenjem: „ja činim to“; „ti činiš to“ i t. d. u ravnogorskom narječju vrlo rado i u *odgovorima* na upravna i neupravna pitanja. Tako na pr. na pitanje: „*A¹ pišeš?*“ odgovara Ravno-

¹ Konjukcionalna *upravna* pitanja počinju se u ravnogorskom narječju samo partikulom *a* na pr. „*A grěš?*“; „*A si biu u šóli?*“; „*A ne vėš?*“ i t. d. Ta je partikula po mom mišljenju identična s ravnogorskom hipotetičkom konjunkcijom *ak* (= *ako*), koja se u neupravnim pitanjima još često javlja na pr. Prášajte ga, *ak* pójde jütör u mėja. — Upravno naprotiv: „*A pójde jütör u mėja?*“

Glas *k* od upitne partikule *ak* stao se u upravnom pitanju najprije gubiti pred guturalima na pr. „*Ak kóvaš?*“, gdje se partikula *ak* kao proklitika usko vezala u govoru sa slijedećom riječju: *ak kóvaš?* — *akkóvaš?* — *akóvaš?*: *a kóvaš?*; *ak grěš?* *aggrěš?* — *agrěš?*: — *a grěš?*; — *ak hódíš?* — *ahhódíš?* — *ahódíš?*: *a hódíš?* Ta se promjena dogodila kasnije analogijom i pred drugim konsonantima.

Po tom se dakle funkcija i značenje ravnogorske partikule *a* podudara posve sa štokavskom partikulom *li*, te na pr. „*A pišeš?*“ (= *ak pišeš?*) znači upravo: „*Ako pišeš*, reci, da pišeš. Isp. *Musić*, Pitanja. (Rad Jugoslav. akademije knj. 172. § 3. i 5.)

Navedena je pojava tim zanimljivija, što se upravnim pitanjima s partikulom *ako* u književnom jeziku našem jedva nalazi traga. Isp. *Musić*, Rečenice s konjunkcijama „*Ako*, *neka*, *li*“ § 19. (Rad Jugoslav. akademije knj. 134.)

gorac *pozitivno* pored „*pišem*“ još radije „*dām*“, a *negativno* pored „*aj ne pišem*“, „*aj nē*“, „*nāa*“ vrlo često „*aj ne dām*“. Uzmemo li kao odgovor samo glagol *dām*, *dāš* i t. d., glasila bi čitava paradigma s pitanjem i odgovorom ovako:

A pišeš lepô? — Dām. (= Ja činim to).

A pišem lepô? — Dāš. (= Ti činiš to).

A piše lepô? — Dā. (= On čini to).

A pišeste lepô? — Dāma. (= Mi činimo to).

A pišema lepô? — Dāšte. (= Vi činite to).

A pišeja lepô? — Dāja. (= Oni čine to).

Ta je uporaba glagola *dām*, *dāš* i t. d. tim zanimljivija, što ovdje radnja, koju rečeni glagol zamjenjuje, nije kao u gore navedenim primjerima poznata tek iz situacije, već je u pitanju svagda *izrijekom* izrečena, pa stoga držim, da nam upravo u takvim primjerima valja potražiti postanak i dalji razvitak našega glagola.

Na pitanje: „A piše Ivan?“, kojim govornik traži upravo obavijest samo o vršenju radnje „pisati“, najnaravniji je po mom sudu, dakle po tom jamačno i najstariji *pozitivan* odgovor bio: „*piše*“, a *negativan*: „*(aj) ne piše*“. Taj način izricanja, gdje se odgovor sastoji u ponavljanju naglašene riječi, promijenio se vjerojatno najprije kod negativnoga odgovora, gdje je elipsom glagolskoga oblika „*piše*“ ostala kao odgovor samo negacija *ne* (sc. *piše*). Ali ta je promjena bila samo formalne naravi. Negativan je naime odgovor zadržao i dalje isto ono značenje, što ga je i doslije imao, jer *ne* znači, kako vidimo, upravo *ne* (sc. *piše*) ili — kako glagol *piše* nije više *izrijekom* spomenut — „ne vrši tu radnju“, „ne čini to“.

Rečena pojava, da se kod negativnoga odgovora pored negacije i glagolskoga oblika stala upotrebljavati i sama negacija *ne*, izazvala je doskora analogijom sličnu pojavu i kod pozitivnoga odgovora. No kako u tom odgovoru nije uz oblik glagolski prislonjena nijedna druga riječ, to je nakon elipse oblika „*piše*“ analogijom negativne partikule *ne*, koja je u negativnom odgovoru stekla već samostalnost neku, ušla u nj kao pozitivan pendent njezin afirmativna partikula *dā*. Ali je ona prema onom, što je rečeno kod negativnoga odgovora, promijenila samo oblik pozitivnoga odgovora, dok mu je značenje ostalo isto, što ga je rečeni odgovor i prije imao t. j. partikula *dā* kao odgovor na pitanje naše: „A piše Ivan?“ znači, da Ivan *doista vrši tu radnju*, da *on doista to čini*; tako i na pitanje: „A pišeste?“ znači kao odgovor rečena partikula: „mi vršimo tu radnju“ — „mi činimo to“ i t. d.

Na naše dakle pitanje: „A piše Ivan?“ možemo prema tome pozitivno da odgovorimo na dva načina, i to glagolskim oblikom „*piše*“ i afirmativnom partikulom „*dā*“, koja znači upravo: „on vrši tu radnju“ — „on čini to“. Kako se pak potonji taj odgovor i oblikom i značenjem i porabom posve podudara s odgovorom *dā*, koji je u gore navedenoj paradigmi označen kao 3. lice sing. glagola *dām*, *dāš*, *dā* i t. d., to je on bez sumnje identičan s njime, pa stoga držim, da možemo pouzdano ustvrditi, da se u 3. licu sing. ravnogorskoga glagola *dām*, *dāš* i t. d. krije upravo afirmativna partikula „*dā*“ sa značenjem: „on vrši tu radnju“ — „on čini to“. No rečena se afirmativna partikula ne nalazi samo u 3. licu singulara: ona se po mom sudu krije i u svima ostalim oblicima glagola *dām*, *dāš* i t. d., samo je u tim oblicima neobično to, što su uz rečenu afirmativnu partikulu prionuli lični nastavci. Tako je *dām* postalo od *dā* + *m*, *dāš* od *dā* + *š* i t. d., i to s toga razloga, što se išlo za tim, da se u odgovoru naglasi i točno označi subjekt rečenice: *dām* = *ja da t. j. ja* činim to; *dāš* = *ti da t. j. ti* činiš to i t. d.

Ravnogorski je dakle glagol *dām*, *dāš* i t. d. prema tome kompozicija, koja je nastala od afirmativne partikule *dā* i ličnih nastavaka *m*, *š* — *ma*, *šte*, *ja*. Tumačeći tako rečeni glagol jasno nam je:

a) *Značenje njegovo*: *dām* = „ja činim to“, koje se moglo da razvije samo u takvoj prilici, gdje je radnja, kojoj vršenje potvrđujemo, izriekom spomenuta prije potvrđivanja našega, a to može da bude samo kod pitanja i odgovora.

b) *Brzi akcenat* (˘), koji je rečeni glagol baštini od afirmativne partikule *dā*. I napokon:

c) to, što se glagol naš javlja *samo u prezentu*, koje je vrijeme jedino moguće i razumljivo od kompozicije *da* + *m* sa značenjem: „ja činim to“.

Analognih pojava, gdje lični nastavci prijanjaju i k drugim riječima, nalazi se i inače u srpskohrvatskom jeziku. Tako je na pr. uzvik *dēte*, koji služi zato, da se njime više njih nagovaraju na što ili nutkaju, postao tako, da se uzviku *dē* dodao nastavak množine *te*. S navedenim se primjerom posve podudaraju uzvici *nā* i *nate*, koji se uzvikuju, kad se kome što daje. No najviše opominje nas glagola našega oblik *nete* (= nemojte) na pr. *Nete*, sinci, ako Boga znate. Vuk, Npj. 2, 185., gdje je uz negaciju *ne* prionuo nastavak množine *te*.¹ Ovdje bi se po mom mišljenju mogla navesti i grčka riječ *δεδτε*, koja se

¹ Isp. Iveković-Broz s. v. *dēte*, *nā* i *nete*.

zbog nastavka *τε* shvaća i upotrebljava kod nutkanja kao plural ad-
verba *δεδο* (ovamo). A nije li napokon i glagol *trēbati trēbām* po-
stao od imenice *trēba (trijēba)*¹ na taj način, da su k rečenoj imenici,
pošto se shvatila kao 3. lice singulara, prionuli lični nastavci?² Uza
sve navedene primjere ostaje pomenuti ravnogorski glagol ipak nešto
osobita, čemu će se prave analogije u drugim jezicima jedva naći.

Glagol *dām, dās* i t. d. postao je dakle u ravnogorskom narječju
kompozicijom afirmativne partikule *dā* i ličnih nastavaka, i to u pozi-
tivnom odgovoru na upravno ili neupravno pitanje, gdje je potvrđu-
jući vršenje radnje neke stekao značenje: „Ja činim to“, „ti činiš to“
i t. d. Tako nastali glagol stao se kasnije u pomenutom značenju upo-
trebljavati i onda, kad radnja neka nije kao u pitanju prije izrijeком
spomenuta, ali je govorniku i slušaocu bilo na koji način poznata već
onda, kad hoće da upotrijebe koji od oblika njegovih t. j. stao se
upotrebljavati u onom slučaju, koji je na početku toga članka nave-
den u primjerima pod a), b) i c), gdje rečeni glagol zamjenjuje otprije
poznatu radnju t. j. vrši u neku ruku funkciju *demonstrativnoga pro-
verbuma*.

Zagreb.

Dr. Nikola Majnarić.

¹ Isp. Iveković-Broz s. v. *trijēba*; Vuk, Srp. rječnik s. v. *trēba* i *trijēba*.

² Jednako je otprilike bilo postanje i grčkoga glagola *χρη̄ναι*, koji je postao
kompozicijom (krazom) imenice *χρη̄* (potreba, nužda) s oblicima glagola *ε̄μ̄ι*: *χρη̄ναι*
od *χρη̄ ε̄ίναι*; *χρη̄* od *χρη̄ ἦ*; *χρη̄ν* od *χρη̄ ἦν*. Isp. *Brugmann-Thumb*, Griechische Gram-
matik⁴ str. 166.; *Hirt*, Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre³ § 396. Isp.
i talijanske oblike *ēglino* i *ēlleno*, gdje je uz personalni pronomen *egli* i *elle* prionuo
lični nastavak za 3. lice glagolskog plurala *-no*.